

ÜNİTE 2

Uluslararası Politikada Aktörler

Uluslararası Politikada Aktör Tanımı

Dış politika analizinin bilimsel bir kimlik kazanabilmesi, gözlemlenebilir somut olgular üzerinde yapılan bilimsel çalışmalara dayandırılması ile mümkün olabilir. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası aktör olarak tanımlanabilen birimler, varlığı açıkça belirlenmiş ve belirli bir süre var olan (Arı, 2006), diğer aktörlerin davranışlarında değişiklik yaratabilme becerisine sahip ve uluslararası sistemde az ya da çok özerk eylemlerde bulunabilen birimlerdir. Rosenau'ya göre uluslararası aktörler devlet merkezli ve çok merkezli birimler olarak iki açıdan ele alınabilir.

Temel Uluslararası Politika Aktörü Olarak Devlet

Devlet; sınırları belirlenmiş bir ülke üzerinde yerleşik bir insan topluluğunun egemenlik yetkisine sahip bir iktidar tarafından yönetilmesi ile ortaya çıkan politik bir kurumdur. Modern devletlerin uluslararası sistemde üç temel ilkesi; egemenlik, eşitlik ve ülke bütünlüğüdür.

Egemenlik; devletin ülke üzerinde siyasi yönetim yetkisini kullanma hakkıdır ve iç egemenlik ve dış egemenlik olarak ele alınabilir. İç egemenlik; devletin ülkede tek kuvvet kullanma yetkisine sahip olması, dış egemenlik; devletin uluslararası sistemde bağımsızlığı olarak ifade edilebilir.

Eşitlik; tüm devletlerin güçlerinin ve hareket kabiliyetinin eşdeğerliği değil, Gönübol'a göre (1993), her devletin, uluslararası hukuka dayalı hakları ve sorumlulukları açısından diğer devletlerle eşdeğer kabul edilmesidir. Ülke bütünlüğü; ilk kez Wilson ilkelerinde sözü edilen "halkların kaderini tayin etmesi hakkı", halkların istedikleri yönetim biçimini tayin etme hakkının yanı sıra, halkların bağımsız bir devlet kurma hakkını da kapsayan geniş bir anlama sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, halkların kendi kaderini tayin etmesi ve ülke bütünlüğü farklı uygulamalar gerektirir. Uygulamalara bakıldığında, sömürgelerin bağlı oldukları devletten ayrılmaları ve federal devletlerin federe birimlerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri hukuka uygun görülürken, federe olmayan devletlerden ayrılarak farklı bir devlet kurma uygulamaları ülke bütünlüğünü koruma ilkesi ile halkların kendi kaderini tayin etmesi hakkı arasındaki gerilimi tam olarak yansıtmaktadır.

Günümüzde devlet olarak kabul edilmenin kriterleri şu şekilde sıralanabilir; yerleşiklik, asgari bir politik ve sosyal örgütlenmeye sahip olma, halkın kendi kendini yönetebilecek bir düzeyde olması, diğer devletler tarafından tanınma. Bu kriterlere sahip olmayan devletler, sınırlı hareket kapasiteleri olması sebebiyle "devlet benzeri" olarak adlandırılmaktadır. Yaygın olarak kabul edilen görüş; modern devletlerin kuruluşunun başlangıcının, 1648 Otuz Yıl Savaşları'nı bitiren, Westphalia Anlaşması ile olduğudur (Rae, 2007). Millet; aynı ülkede yaşayan, ortak gelenek, özlüm ve çıkarları olan, birlikteliğini sürdürme sorumluluğunu üstlenen ve bir devlete sahip olan insan grubudur. Milliyetçilik; Millet kavramının, bir devlete sahip olma iradesine ve bilincine sahip olma ideolojisidir. II. Dünya Savaşı'ndan

sonra, sömürgeci devletlerin savaştan büyük bir yıkımla çıkması sonucunda bu devletlerin sömürgelerinde başlayan milliyetçi direnişler dekolonizasyon çağını başlatmıştır. Bu dalgadan etkilenenler, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kara Afrika, Okyanus Devletleri ve Pasifik Adalarıdır. 1990'da başlayan milliyetçilik dalgası, SSCB ve Sudan'ı etkilemiştir. Janjaweed at üzerinde tüfekle savaşımlar anlamına gelir. Sudan devleti tarafından desteklenen ve Darfur'da Güney Sudanlı Afrika kökenli halka karşı katliamlar düzenleyen Arap militanlardır. Janjaweed militanlarının eylemleri katliam boyutuna ulaşınca Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde Sudan devlet başkanı Ömer El Beşir aleyhinde soykırım iddiası ile dava açılmıştır. Güney Sudan milleti, halk oylamasıyla bağımsızlığını ilan etmiştir.

Zayıf devlet; uluslararası hukukta diğer devletlerle eşdeğer olmasına rağmen, zayıf ekonomi, düşük asker kapasitesi, az nüfusu ve küçük ülkeleri sebebiyle diğer devletlere oranla daha etkisizlerdir. Kendi ülkesi içinde, egemenlik yetkisini kullanamayan devlet, çökmüş devlet olarak adlandırılmaktadır. Çökmüş devletler, savaş, işgal, etnik veya dini çatışmalar ve doğal afetler sebebiyle çökebilirler. Devlet olabilmek için gereken ülke, millet ve hükümet sahibi olmasına rağmen diğer devletler tarafından tanınmayan ve Birleşmiş Milletler üyesi olmayan devletler, devlet benzeri / tanınmamış devlet / de facto devlet / para-devlet / pseudo-devlet olarak adlandırılmaktadır. Bu devletler, kendilerini tanımayan devletlerle diplomatik ve ticari ilişkiler kuramamalarına rağmen, zaman zaman uluslararası örgütlerde çeşitli statülerde temsil edilmektedirler.

Devlet Dışı Aktörler

Liberal teorilerin uluslararası barışa olan katkısı büyüktür. Bu teorilerde, uluslararası barışın tesisi için uluslararası örgütlerin varlığına vurgu yapılır, bunun yanı sıra uluslararası politikaya dahil edilen konular, bireysel hakların gelişimi, ulusların kendilerini yönetme hakkı ve özgürlüktür. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler bu teorilere dayandırılarak kurulmuştur. Bireysel gelişimlerin desteklenmesi ise, zaman zaman uluslararası politikanın en önemli aktörünün, bireyler olabileceğine dikkat çekmektedir.

Marksist teoriye göre ise, uluslararası sistem tekeli çok uluslu şirketler tarafından belirlenmektedir. Marksist düşüncenin savunucularından Cox ve Linklater'a göre uluslararası politikanın amacı özgürleşmektir, diğer yandan var olan uluslararası sistem, egemen devletin ve pazar kapitalizminin ekonomilerinin birleşiminden oluşmaktadır ve uluslararası politikanın birer aktörü haline gelmektedirler. Bunların dışında, feminist teori var olan erkek egemen gücün barışı tesis edebilmesi için kadın değerlerini yansıtan devlet dışı örgütlere, çevreci teorilerde ekolojik duyarlılığı arttıracak çevreci örgütlere olan ihtiyaca dikkat çekmektedirler. Uluslararası örgütler; Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, birden çok devletin ya da farklı devletlerde yerleşik birey, sivil toplum örgütü ya da çeşitli devlet dışı birimin bir araya gelerek oluşturdukları ticari amaç taşımayan kurumlara uluslararası örgüt olarak adlandırılır. İlk uluslararası örgüt, "Uluslararası Akarsular Komisyonu" dur. Dedeoğlu (1998) uluslararası örgütlerin genel özelliklerini şu şekilde ifade eder;

- Anlaşma, antant ya da sözleşme ile kurulur,
- Önceden belirlenmiş amaçları vardır,
- İlkeleri vardır,
- Üyeleri bağımsız ve eşittir,
- Genel merkezleri vardır,
- Organları vardır,

- Kaynak temin ederler,

Temelde uluslararası örgütler iki kritere göre sınıflandırılır; bölgesel ya da küresel örgütleri ayıran coğrafi kriter, kuruluş amaçlarına göre örgütleri ayıran fonksiyon kriteridir.

Hükümetlerarası örgütler; Devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları fakat oluştuğu an onu oluşturan devletlerin tek tek iradelerinin dışında ayrı bir irade ve tüzel kişiliğe kavuşmuş yapılara verilen addır. Bu örgütler, devletlerin ikili ya da ittifaklarla elde edemeyecekleri çıkarlarına sahip olmalarına ya da devler arası etkileşimin sürekli olmasına olanak sağlar. Bunun dışında, güvenlik, ticaret ve ortak değerlerin korunması ve yayılması ile ilgili olanaklar sebebiyle ülkelerin bu örgütlere üye olması söz konusudur. Bu örgütlerde karar alma esası, oy çokluğu değil, oybirliğidir. Avrupa Uyumu, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Hükümetlerarası örgütlere örnek olarak gösterilebilir. Birleşmiş Milletler, karar alma konusunda istisnadır, bunun yanı sıra geleneksel Hükümetlerarası örgütlerden ayrıldığı bir başka unsur da bazı kararlarını uluslararası düzeyde alan sui generis - kendine özgü, kendisinden başka hiçbir şeye benzemeyen - bir yapıya sahip olmasıdır.

Hükümetler-dışı örgütler; bu örgütler, etnik, dini, sportif, kültürel, ideolojik, ekonomik ya da başka bir ortak amaçla bir araya gelerek ve dünyadaki benzerleriyle birleşerek ortaya çıkarlar. Bu örgütlerde amaç kar sağlamak değildir, bu sebeple kaynaklarını kendileri yaratırlar. Amaçları ve örgüt yapıları sivil toplum örgütlerine benzemekle birlikte, farkları uluslararası platformda varlık göstermeleridir. Kuruldukları ülkenin yasal düzenlemeleriyle sınırlıdır ve genel merkezleri vardır. Dünya Olimpiyat Komitesi, bu örgütlenmeye örnek verilebilir.

Çokuluslu şirketler; Çokuluslu şirketler iki grupta incelenebilir; ortakları doğrudan devletler olan uluslararası nitelikte çokuluslu devletler ve çok farklı devlet vatandaşlarının ortak olduğu, birden fazla devletin ülkesinde faaliyet gösteren, tek merkeze bağlı olan uluslararası çokuluslu şirketlerdir. Ekonomik kapasiteleri nedeniyle, uluslararası politikayı etkileme güçleri vardır ve bu açıdan etkili bir uluslararası aktör durumundadırlar.

Baskı grupları; Baskı grubu belirli bir düşünce ya da çıkar etrafında bir araya gelmiş, sadece o amaç ve çıkarın gerçekleştirilmesi yolunda hükümete baskı oluşturmayı amaçlayan topluluklardır. Uluslararası politikayı doğrudan etkileyemezler, diğer taraftan hükümetlerin politikalarını etkileyecek düzeyde olduklarından ikincil düzeyde bir uluslararası aktördür. Arı'ya göre (2006) işçi sendikaları, ticari dernekler, meslek grupları, sivil toplum örgütleri, gönüllü gruplar, etnik örgütler, kadın örgütleri baskı gruplarıdır. Bunların yanı sıra dini örgütler ve lobiler - Parlamento üyelerini kanun koyma sürecinde, kendi kanaatleri ve çıkarları doğrultusunda etkilemek için örgütlenmiş gruplar - baskı gruplarına dahil edilebilir.

Ulusal kurtuluş hareketleri; ülkelerinde savaş ya da işgal olan gruplar, yasal hükümetleri yeterli güce sahip değilse silahlı olarak direniş örgütleri oluştururlar ya da sömürge ülkelerinde yaşayan gruplar, sömürgeci ülkeden kurtulmak için ulusal kurtuluş hareketi başlatırlar. Bu eylemler, halkların kendi kaderini tayin etmesi hakkı olarak kabul edildiğinden ulusal kurtuluş hareketleri hukuki bir statüye sahiptir. Bu örgütlere verilebilecek örnekler şunlardır; Nazi Almanya'sının işgaline karşı kurulan Fransız direniş örgütü ve Yugoslavya'daki partizanlar, Çekoslovak Ulusal Komitesi, kurtuluş savaşı sırasında kurulan Kuvva-i Milliye, Afganistan'da SSCB işgali sırasında; sömürgeciliğe karşı kurulan

Cezayir Kurtuluş Ordusu, Mozambik Kurtuluş Örgütü, Hindistan Ulusal Kongresi, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde apartheid rejimi - Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1994 yılına kadar yürürlükte kalan ve beyazlarla beyaz olmayan ırklar arasında yasal olarak bir ayrımı öngören politika - ile mücadele eden Afrika Milli Kongresi.

Terör örgütleri; 2002 AB çerçeve kararına göre "halkı ciddi şekilde sindirme; bir devleti veya uluslararası örgütü bir eylemi işlemeye veya işlemekten kaçınmaya gayri meşru olarak zorlama; bir devletin veya uluslararası örgütün temel siyasi, ekonomik, anayasal veya sosyal yapılarını ciddi biçimde istikrarsızlaştırmayı veya yıkmayı amaçlayan" kastî eylemler terör suçu (Kaya, 2005), bu eylemleri gerçekleştiren örgütlere de terör örgütü denir. Devletler, kendi çıkarları doğrultusunda bu örgütleri desteklerler ve bunu açıkça ifade edebilirler ya da bazen bu örgütleri ulusal kurtuluş hareketi, örgüt mensuplarını da gerilla - İspanyolca "küçük savaş" anlamına gelir. Dağınık küçük gruplarla, düzenli bir orduya karşı direniş gösteren ulusal kurtuluş gruplarının üyeleri için kullanılır - olarak adlandırarak, onlara meşruiyet kazandırmak isterler. AB'nin kabul ettiği terör örgütlerine örnek şunlardır; Tamil Kaplanları, FARC, PKK ve Ebu Nidal Örgütü. Bireyler; liberal çoğulcu teorilere göre, bireyler bazen önemli uluslararası aktörler olabilirler. Realist yaklaşımlara göre, bireyler devletin temsil yetkisini kullanmaları sebebiyle devletten özerk kabul edilemezler. Liberal teorileri destekler şekilde, uluslararası politikada özerk davranabilen ve diğer aktörlerde davranış değişikliği yaratabilen bireylere örnek şunlardır; Mustafa Kemal Atatürk, Otto Von Bismark, Mazzini ve Cardinal de Richelieu.